

12. Criminal code of Ukraine of 05 April 2001. *Oficiyny visnyk Ukrainy* (Official Bulletin of Ukraine), 2001, № 21, article 920 (in Ukr.).

13. Law of Ukraine about modification of the Criminal code of Ukraine on Improving Responsibility for Trafficking in Human Beings and Involvement in Prostitution of 12 January 2006. *Oficiyny visnyk Ukrainy* (Official Bulletin of Ukraine), 2006, № 6, article 281 (in Ukr.).

14. Aleksandrov, Yu.V., Dudorov, O.O., Klymenko, V.A., Melnyk, M.I. et al. (2009). *Criminal Law of Ukraine. Special part*. Kyiv, Atika (in Ukr.).

15. Karmazin, Yu.A. (1999) *Ukrainian Legislation on Combating Trafficking in Women and Ways to Improve it // Visnyk Universytetu vnutrishnih sprav* (Bulletin of the University of Internal Affairs), pp. 4-6 (in Ukr.).

16. Mytrofanov, I.I. (2012). *Trafficking in Human Beings: Criminal-legal Definition of the Concept // Naukovyi visnyk Mizhnarodnogo gumanitarnogo universytetu* (Scientific Herald of International Humanitarian University), № 3, pp. 118-123 (in Ukr.).

17. Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine on the Application by Courts of Legislation on Liability for Juvenile Involvement in Criminal or Other Anti-social Activities of 27 February 2004 (in Ukr.). Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04>

УДК 341.171

*С.М. Ратушний**,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародного та європейського права
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ГАРМОНІЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ УКРАЇНА-ЄС

У статті розглянуто питання гармонізації законодавства як елементу європейської інтеграції. На прикладі Угоди про асоціацію Україна-ЄС здійснено спробу визначити національно-правові проблеми, які виникають в Україні на шляху здійснення гармонізації в умовах переходу до асоціації з ЄС.

Ключові слова: гармонізація, європейська інтеграція, угода про асоціацію, адаптація, траспозиція, імплементація.

*Ratushny S. M., Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.), Associate Professor (Docent), Head of the International and European Law Department in Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

LEGAL HARMONIZATION ISSUES WITHIN THE CONTEXT OF THE UKRAINE-EU ASSOCIATION AGREEMENT IMPLEMENTATION

В статье рассматриваются вопросы гармонизации законодательства как элемента европейской интеграции. На примере Соглашения об ассоциации Украина-ЕС осуществляется попытка определить национально-правовые проблемы, возникающие в Украину на пути осуществления гармонизации в условиях перехода к ассоциации с ЕС.

Ключевые слова: гармонизация, европейская интеграция, соглашение об ассоциации, адаптация, транспозиция, имплементация.

The article deals with issues of harmonization of legislation as an element of European integration. On the example of the EU-Ukraine Association Agreement an attempt is made to identify the national legal problems that arise in Ukraine in the process of harmonization in the context of the transition to association with the EU.

Keywords: harmonization, European integration, association agreement, adaptation, transposition, implementation.

Постановка проблеми. Підписанням Угоди про асоціацію з Європейським Союзом Україна підтвердила свій цивілізаційний вибір і визначила вектор свого розвитку на десятиріччя вперед. Йдеться про амбітну мету України: досягти у відносинах з ЄС політичної асоціації та глибокої економічної інтеграції через реалізацію конкретних, зазначених в Угоді заходів.

За таких умов, концептуальна розробка та вдосконалення теоретико-методологічних засад та аналіз практичних проблем імплементації Угоди про асоціацію є актуальним. Перспективним напрямом є розвиток національного законодавства України через його гармонізацію з правом ЄС. Відповідно, це зумовлює поновлення дискусії стосовно існуючих підходів, завдань і процедур правової гармонізації, з'ясування розбіжностей у змісті та доцільності використання пов'язаних з цим різних термінів, якими УА оперує.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблематика, пов'язана з дослідженнями гармонізації національного законодавства України з законодавством Європейського Союзу, в цілому, досить популярна у вітчизняних науковців-правників. Існує значна кількість публікацій, які стосуються різних прикладних аспектів цієї теми. Зокрема, це праці Т. Кузьо, В. Муравйова, Н. Мушак, Р. Петрова, К. Смірнкової та інших. Хоча належної уваги загальним питанням теорії гармонізації законодавства, з'ясуванню базових понять і підходів до вивчення цього правового

інституту ще бракує, особливо в контексті підписання Угоди про асоціацію Україна–ЄС.

Постановка завдання. Мета дослідження включає аналіз правової гармонізації в процесі європейської інтеграції та визначення пов'язаних з цим концептуальних підходів і практичних завдань після підписання Угоди про асоціацію Україна–ЄС.

Виклад основного матеріалу. Правова гармонізація є процесом цілеспрямованого зближення та узгодження змісту національних правових приписів з метою досягнення максимально високого ступеня узгодженості та сумісності відповідних правових систем, дотримання міжнародних універсальних і регіональних правових стандартів.

Як правова категорія, гармонізація сформувалася у зв'язку з європейською інтеграцією, стала інтегральним елементом її процесу, вагомим інструментом її розвитку. У вузькому гармонізація є одним із способів формування єдиного правового простору в рамках ЄС, переважно за допомогою директив. В широкому розумінні – це загальний процес зближення законодавства тією мірою, яка необхідна для досягнення цілей ЄС, або навіть ширше, в контексті «європеїзації» права.

Внесення у порядок денний питання законодавчого зближення та гармонізації було пов'язане з реалізацією мети Договору про заснування Європейського Співтовариства (ДЗЄС) [1] – створення (та функціонування) європейського спільного(ст. 95), а пізніше єдиного внутрішнього ринку. Зі створенням Європейського Союзу гармонізація поступово поширилась на сферу політичного співробітництва, і з 2009 р. з набуттям чинності Лісабонським договором, мова йде вже про гармонізацію з на *acquis* Союзу.

Ідеї, цілі і завдання інтеграції в праві ЄС реалізуються, не примусовим впровадженням однакових правових норм, прийнятих на наддержавному рівні, а в результаті добровільних, взаємоспрямованих дій держав – учасниць ЄС, що базуються на їх свідомому бажанні створення єдиного правового простору. В такому розумінні гармонізації є органічним доповненням уніфікації, більш гнучким, в багатьох випадках, ефективнішим, і виступає прискорювачем конвергенції правових систем європейських країн. Тому сьогодні питання гармонізації розглядаються більш широко, в контексті «європеїзації» права.

Для позначення приведення національного законодавства відповідно до законодавства ЄС у юридичний обіг ДЗЄС були вве-

дені терміни «зближення, наближення» (англ. «*approximation*») (ст. 3(h), 94, 136) та «гармонізація» (англ. «*harmonisation*») (ст. 93, 95, 129, 149, 150, 174). Відсутність офіційного тлумачення цих термінів до цього часу спричиняє дискусії щодо їх розуміння, хоча контекстний аналіз практики діяльності європейських інтеграційних організацій та правореалізації свідчить, що йдеться по суті, про один і той же процес, і виправдовує визнання їх принципової синонімічності. Але з урахуванням цілеполягаючих засад цього процесу, з позицій відображення суті процесу створення гомогенного правового середовища в межах європейських інтеграційних організацій відповідно до моделей, запропонованих інститутами ЄС, використання терміну «гармонізація» виглядає більш прийнятним, і фахівці з права ЄС, в т.ч. українські, застосовують його як узагальнюючий.

В умовах постійного поглиблення та розширення євроінтеграційного процесу, за відсутності єдиних поглядів науковців, для характеристики правових механізмів його забезпечення, сьогодні застосовуються також інші терміни: *approximation* (апроксимація), *unification* (уніфікація), *adaptation* (адаптація, пристосування), *aligning* (вирівнювання), *convergence* (конвергенція, збіжність), *coordination* (координація), *transposition* (перенесення, інкорпорація), *implementation* (впровадження). За відсутності визначеної ієрархії цих понять і їх співвідношення, інколи вони використовують в якості синонімів. Водночас, кожне з них характеризує специфічні інструменти та форми правової гармонізації відповідно до завдань і потреб, пов'язаних з різними аспектами та етапами розвитку європейської інтеграції, і тому, має право на існування.

Процеси гармонізації не обмежуються територіальними рамками європейського інтеграційного об'єднання. Сьогодні вони поширюються також на треті країни, які здійснюють гармонізацію національного законодавства з законодавством ЄС залежно від завдань, які вони визначають через призму власного бачення свого місця в європейській інтеграції, форм і методів, якими буде забезпечуватися вирішення цих завдань. При цьому гармонізація, виступаючи цільовою настановою правотворчого процесу, сприяє розв'язанню внутрішньодержавних задач розвитку національного законодавства.

Для офіційних кандидатів на вступ до ЄС гармонізація здійснюється в рамках досягнення відповідності одному з Копенгаген-

ських критеріїв: зобов'язання кандидата прийняти на себе *acquis* у повному обсязі. Але пріоритети, етапи та очікувані результати процесу визначаються індивідуально для кожної країни на договірному рівні (на прикладі досвіду країн Центральної та Східної Європи оформлюється Білими книгами). Відповідно, двосторонні зобов'язання імплементуються шляхом двостороннього співробітництва кандидата з ЄС.

Інша правова ситуація складається у відносинах з країнами, які не є кандидатами на вступ. Вони або мають традиційні двосторонні зв'язки з ЄС і зацікавлені, в умовах поглиблення та розширення європейської інтеграції підтримувати та розвивати їх через гармонізацію, або бачать вступ до ЄС своїм цивілізаційним вибором і сприймають гармонізацію як елемент поступового залучення своєї держави до процесів європейської інтеграції. Така гармонізація має унікальний у кожному конкретному випадку формат, який може визначатися різними термінами (*див. раніше*). Найчастіше це – «адаптація права», що в установчих договорах ЄС не зустрічається взагалі. Особливістю адаптації є те, що треті країни не є суб'єктами права ЄС. Вони можуть бути лише дестинаторами його норм і застосовувати їх, гармонізуючи своє національне законодавство під правову систему ЄС в односторонньому порядку чи на основі міжнародних договорів, а саме – угод про асоціацію.

Угода про асоціацію – це особлива угода у системі договорів Європейського Союзу, яка укладається відповідно до ст. 217 ДФЄС з державою – не членом ЄС, створює рамки для налагодження поглибленого тісного економічного й політичного співробітництва і має на меті забезпечення виключних (привілейованих) відносин між Європейським Союзом і партнером на основі спільних цінностей.

Особливість таких привілейованих відносин, за тлумаченням Суду ЄС [3], полягає в тому, що країна – не член ЄС, «повинна, принаймні, в певній мірі, брати участь у системі Спільноти» в усіх сферах, як це передбачено установчими договорами. Таким чином, угоди про асоціацію створюють у відносинах ЄС з третіми країнами правову основу взаємних зобов'язань, у т.ч. стосовно гармонізації. Інша річ, що існування різних типів асоціацій впливає на інтенсивність процесів гармонізації у взаємовідносинах сторін, підходи до визначення способів такої гармонізації [4], а також її сфери.

Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої, від 27 червня 2014 р. [5] (УА), разом із відповідними угодами ЄС з Грузією та Республікою Молдова, започаткувала нове покоління угод про асоціацію відповідно до ст. 217 ДФЄС.

Прийняття назви «Угода про асоціація», а також аргументована кваліфікація її асоціацією цілком відповідає меті, визначеній Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (ст. 11) – інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття повноправного членства в Європейському Союзі [6]. Підписання УА стало безумовним досягненням української дипломатії на шляху встановлення міцних тривалих «привілейованих» двосторонніх відносин, які ґрунтуються на взаємній довірі та повазі до спільних цінностей, і означають наближення України до правового простору ЄС, розширення певних положень правопорядку ЄС на територію України.

Для позначення різних способів процесу створення однакових правових умов для суб'єктів співробітництва України та ЄС в УА використовуються різні синонімічні терміни, традиційні для права ЄС. «Гармонізація» є тільки одним з них, але може вживатися як узагальнюючий термін. Адже проголошені Угодою цілі асоціації по факту визначають гармонізацію законодавства України з *acquis* Союзу головним правовим інструментом інтеграції країни до внутрішнього ринку ЄС. Аналіз змісту Угоди свідчить, що взаємні та односторонні зобов'язанням Сторін щодо гармонізації охоплюють практично всі сфери двосторонньої співпраці. У цьому сенсі надзвичайно важливо, що положення УА є юридично зобов'язуючими. Оскільки Україна прагне інтегруватися до ЄС, то саме вона, в першу чергу, зобов'язується прийняти значну частину правового доробку ЄС і застосовувати його на практиці. Зі свого боку, ЄС зобов'язується допомагати Україні в цьому, в т.ч. фінансово, що буде його внеском у досягнення цілей УА щодо та поглиблення інтеграції та політичної асоціації.

Реальне значення Угоди, як і будь-якого іншого міжнародного договору, визначатиме її імплементація. Але гармонізація законодавства України з *acquis* Союзу стане не тільки формальним виконанням зобов'язань за УА. Гармонізоване законодавство

створює основу для запуску процесу реформ в Україні і робить тим самим рух у напрямку реформ і ЄС незворотним.

Такий результат не могла забезпечити попередня Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами (УПС) 1994 р. [7], в якій було узгоджено, що Україна докладатиме зусиль з метою забезпечення поступової сумісності свого законодавства із законодавством Співтовариства у пріоритетних сферах. Тобто, оперуючи термінами: «зближення» (ст. 51, 76), «адаптація» (ст. 53, 77), «наближення» (ст. 60), «встановлення еквівалентних норм» (ст. 67), без використання терміну «гармонізація», Україна задекларувала намір, проти якого інша сторона не заперечувала. Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу 2004 р. визначила процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність з *acquis communautaire* терміном адаптація, встановила її глибину та пріоритетність.

Результати першого етапу Програми, розрахованого на період до завершення дії УПС, у цілому ще чекають свого детального аналізу та оцінки з наступним широким громадським обговоренням для визначення її подальших перспектив. І хоча були досягнені окремі позитивні результати, загальна оцінка виконання Програми є далеко неоднозначною, особливо після 2010 р. Головним недоліком, зокрема, називають відсутність нагляду за процесом гармонізації з боку компетентних українських установ і Європейського Союзу, а також її «непов'язаність з процесом здійснення внутрішніх реформ у нашій державі» [8]. Також відзначаються неготовність України до забезпечення перенесення у своє законодавство в чітко визначені терміни значного масиву актів надбання Спільноти, проблеми кадрового чи іншого посилення інституцій у сфері європейської інтеграції [9, с. 233], і, особливо, ліквідація під гаслом «оптимізації» в ході так званої адміністративної реформи 2011 р. урядового органу державного управління – Державного департаменту з питань адаптації законодавства.

З підписанням УА існуючий підхід до гармонізації як адаптації, на нашу думку, значною мірою себе вичерпав. Йдеться не про термінологічні зміни і стосується не тільки удосконалення механізму наближення законодавства України до *acquis* Союзу, включаючи організацію та планування роботи, здійснення експертизи

щодо відповідності проектів законів та інших нормативно-правових актів зобов'язанням України за УА. Нагальним стає не просто прийняття норм (текстів), а й узгодження змісту права. На порядок денний виходить питання про розробку й застосування концептуальних підходів до вирішення проблем гармонізації у ширшому ніж адаптація форматі, максимально наближеного до того, який застосовується в самому Євросоюзі для країн-членів.

Серед першочергових кроків, які необхідно зробити для перетворення УА зі стосу паперу на частину національного законодавства та започаткувати її дію в повному обсязі, В. Муравйов [10, с. 12], особливо виділяє необхідність внесення змін до Конституції України норми щодо закріплення євроінтеграційного вектора країни. Доктринального та законодавчого врегулювання потребують також ряд інших питань.

З набуттям чинності в повному обсязі, УА стала важливим джерелом права Європейського Союзу, держав-членів і складовою частиною законодавства України. Вона має не тільки обов'язкове застосування, як це передбачено п. 2 ст. 216 ДФЄС, але й пряму дію, як це підтверджено рішеннями Суду ЄС [3]. У практичному аспекті, незалежно від перспектив майбутнього членства, це дозволяє залучати до реалізації угоди та впровадження «привілейованих» відносин відповідне законодавство ЄС, включаючи існуючий масив практики Суду ЄС. То ж, наразі найбільш логічним і закономірним виглядає здійснення гармонізації через пряму дію і також верховенство європейських правових норм, визнання та використання рішень Суду ЄС.

Щодо регулювання відносин, яке не охоплене положеннями національного законодавства або воно безнадійно застаріло, в разі потреби термінового прискорення процесу гармонізації перспективним виглядає застосування такого революційного підходу як «транспозиція» [8]. Але останній ще не набув всебічного висвітлення в українській літературі з права ЄС (за винятком робіт Р. Петрова), тому питання, чи допоможе транспозиція мінімізувати ризики, пов'язані з неточним встановленням змісту актів ЄС, чи не постраждає ефективність системної дії норм права ЄС при їх перенесенні в інше правове середовище, залишаються відкритими.

Для вирішення цих і деяких інших проблем необхідна розробка й прийняття спеціального Закону. Він має визначити завдання та пріоритети, сформувавати механізми гармонізації національного

законодавства України до *acquis* Союзу відповідно до Угоди про асоціацію Україна–ЄС, санкціонувати в рамках імплементації УА пряму дію в Україні відповідних положень права ЄС тощо. Новий правовий акт має замінити собою чинні Закон і Програму 2004 р., які сьогодні, на наш погляд, не можуть забезпечити адекватно процеси переходу від адаптації до ширшої гармонізації.

Аргументи за збереження дії Закону і Програми 2004 р. у зв'язку з тим, що міжнародний договір, у нашому випадку Угода про асоціацію, в Україні і так, згідно зі ст. 9 Конституції України та ч. 2 ст. 19 чинного Закону «Про міжнародні договори України», має вищу юридичну силу і тому не треба боятися колізій, не витримують критики. Адже дія чинного Закону і Програми автоматично не припиняється. Більше того, не враховуючи відмінності цілей і завдань УПС та УА, якісно нових вимог до гармонізації, вони можуть спричиняти їх суперечливе тлумачення та правозастосування, поступово перетворюючи гармонізації в самоціль, а не інструмент економічної інтеграції та поглиблення політичної асоціації з ЄС.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Гармонізація законодавства стала інтегральним елементом процесу європейської інтеграції і, водночас, важливим інструментом її розвитку. Для третіх країн гармонізація національного законодавства з правом ЄС, створює додаткові можливості для євроінтеграційного руху, насамперед, через укладання угоди про асоціацію.

Успішна імплементація Угоди про асоціацію Україна–ЄС, у цілому, дозволяє створити новий формат двосторонніх відносин, набагато тісніший, дуже подібний до того, що мають досягти офіційні кандидати на вступ, підтвердить готовність України перейти до глибших рівнів інтеграції через проведення внутрішніх політичних та інституційних реформ.

Для досягнення такого результату найважливішим елементом є гармонізація законодавства з *acquis* Союзу та практика його застосування. З урахуванням особливостей якісно нового етапу двосторонніх відносин з ЄС після підписання УА, на базі критично переосмисленого попереднього досвіду адаптації за УПС і на новій законодавчій базі успішна гармонізація у новому форматі означатиме по суті максимальне наближення до відповідності «*acquis вступу*», дозволить вийти на такий рівень розвитку, коли подальший рух у напрямі членства в ЄС перетвориться на питання лише політичної доцільності.

Список використаних джерел

1. Treaty establishing the European Community (Nice consolidated version) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12002E%2FTXT>
2. Парламентський вимір європейської інтеграції. Збірка матеріалів. – К.: Нора-принт, 2005. – 104 с.
3. Meryem Demirel v Stadt Schwäbisch Gmünd. Case 12/86. Judgment of the Court of 30 September 1987. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=94544&pageIndex=0&doclang=en&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=743413>
4. Муравйов В., Мушак Н. Гармонізація внутрішнього права асоційованих країн із правом Європейського Союзу // Віче. – №17, вересень 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/3842/>
5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї Сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: міжнародний документ від 27 червня 2014 р. // Офіційний вісник України від 26.09.2014 р. – 2014. – № 75. – Т.1. – С. 83. – Ст. 2125.
6. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 1 липня 2010 р. № 2411-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2010. – № 40. – Ст. 527
7. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами: Міжнародний документ від 14.06.1994 р. // Офіційний вісник України від 29.06.2006 р. – № 24. – С. 203. – Ст. 1794.
8. Муравйов В., Мушак Н. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС // Віче. – 2013. – № 8. – С. 12–18. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2013_8_6.
9. Трюхан В. Інституційне забезпечення адаптації законодавства України до надбання спільноти в рамках виконання майбутньої Угоди про асоціацію Україна–ЄС. // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України : наук. журн. – 2011. – № 4. – С. 230–240.
10. Муравйов В.І. Ідея європеїзації права і європейська інтеграція // Міжнародний конгрес європейського права: збірн. наук. праць (м. Одеса, 21-22 квітня 2017 р.) – Одеса: Фенікс, 2017, 356 с. – С. 10–13.

References

1. Treaty establishing the European Community (Nice consolidated version) [Electronic resource]. – Mode of access: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX %3A12002E %2FTXT](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12002E%2FTXT)
2. Parliamentary Dimension of European Integration. Collection of materials. – K. : Nora print, 2005. – 104 p. [in Ukr.]
3. Meryem Demirel v Stadt Schwäbisch Gmünd. Case 12/86. Judgment of the Court of 30 September 1987.[Electronic resource]. – Mode of access: [http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=94544&pageIndex=0 &doclang=en&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=743413](http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=94544&pageIndex=0&doclang=en&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=743413)
4. Muravyov V., Mushchak N. Harmonization of the Domestic Law of Associated Countries with the European Union Law/ V. Muravyov and other // Viche, No. 17, September 2013 [Electronic resource]. – Mode of access: [http://www.viche.info/ journal/3842/](http://www.viche.info/journal/3842/)[in Ukr.]
5. The Association Agreement between Ukraine, on the one Hand, and the European Union, the European atomic energy Community and their member States, on the other hand: international document dated 27 June 2014 // Oficiynyi Visnyk of Ukraine 26.09.2014. – 2014. – No. 75. – Vol. 1. – P. 83. – Art.2125. [in Ukrainian]
6. On Principles of Domestic and Foreign Policy // Law of Ukraine of 1 July, 2010. – № 2411-VI // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. – 2010. – № 40. – Art. 527 [in Ukr.]
7. Partnership and Co-operation Agreement between the European Communities and Their Member States, and Ukraine: International document of 14.06.1994 // Oficiynyi Visnyk Ukrainy of 29.06.2006. – № 24. – P.203. – Art. 1794. [in Ukr.]
8. Muravyov V., Mushchak N. Harmonization of Ukrainian Legislation with the European Union Law under the Association Agreement between Ukraine and the EU // Viche. – 2013. – No. 8. – P. 12–18. [Electronic resource]. – Mode of access: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2013_8_6. [in Ukr.]
9. Trjukhan V. Institutional Provision of Adaptation of the Ukrainian Legislation to the Community Acquis in the Framework of the Future EU-Ukraine Association Agreement Implementation // Visnyk Nationalnoyi Akademii Derzhavnogo Upravlinnya. – 2011. – No. 4. – P. 230–240. [in Ukr.]
10. Muravyov V. The Idea of Europeanization of Law and European Integration // Mizhnarodnyi Kongres Evropeyskogo Prava: Collective. sciences Works (Odessa, April 21-22, 2017) – Odessa: Phoenix, 2017. – 356 p. – P. 10–13. [in Ukr.]